

Könyvszemle

„Mevagyunk mi egymás mellett...”

Magyar–román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton

A Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézetének oktatói és diákjai 2009 és 2012 között, Tövisháton annak a vizsgálatával foglalkoztak, hogy a poszt szocialista környezeti viszonyok átalakulása milyen alkalmazkodási folyamatokat hív életre a helyi közösségekben. Ez egy kutatássorozat része, mely tíz évvel korábban, és vegyes etnikai településeken a lokális életvilágok közösség-konstitutív mechanizmusait tárták fel Erdélyben (Lápos-medence, Gyimesközéplek, Szék), Felvidéken (Mecenzéf) és Magyarországon (Homrogd, Kiskanizsa). Az új terepre érkezve a huszonnégy fős kutatócsoport az elméleti keret újragondolását tartja célszerűnek. Mivel Tövisháton történetileg kialakult stabil etnikai arányokkal találkozunk, arra a következtetésre jutnak, hogy itt a szociokulturális mechanizmusok működése nem írható le a korábbi kutatások során alkalmazott fogalmakkal, mint az asszimiláció, az akkulturáció és a globalizáció. Új kérdéseket fogalmaznak meg: (1) Miért és milyen feltételek miatt alakultak ki a tövisháti etnikai együttélési közösségek? (2) Milyen működési szabályok, normák, lokális társadalmi törvények alakítják a tövisháti etnikai együttélési közösségek belső kapcsolatviszonyait?

A könyv egyik legnagyobb érdeme egy új elméleti keret kidolgozása az etnikai együttélés vizsgálatára. A megszokott, jól bevált és szinte evidenciaként kezelt megközelítéseket félretéve, és túllépve azon a kényszeren, hogy többség-kisebbség viszonyát az asszimiláció és az akkulturáció paradigmájában értelmezzék, új utakat építenek a vegyes etnikai jellegű térségek értelmezésére. Ez adja a kötet fővonalát, és bár tanulmányok füzéről van szó, koherens egészként tartja össze a közös elméleti keret. Másik említésre méltó érdem, hogy olyan terepen végeztek kutatást, amely még mindig igen elhanyagolt a néprajztudományban. Míg Székelyföldet, Kalotaszeget, Moldvát nagy számban árasztják el kutatók, sok és sokféle elemzéssel teszik ismertté a széles olvasóközönség számára, Szilágyságban alig állnak meg körülnézni. Öröndetes tehát, hogy egy egész kutatócsoport végzett feltáró munkát ebben a térségben, és főként négy településen (Bósháza, Monó, Szamosardó, Völcsök) vizsgálták az etnikai együttműködési mechanizmusokat.

A tanulmánykötet három egységből áll. Az első blokk öt tanulmányt foglal magában, és az együttélési szintér antropológiai elemzésével foglalkozik. A második rész az egyetemi hallgatók esettanulmányait öleli fel. Végül pedig egy DVD-melléklet egészíti ki a kötetet, amely egy antropológiai dokumentumfilmet tartalmaz.

Biczó Gábor két tanulmánnyal indítja a könyvet. Az első írásban bemutatja a térséget

az etnikai összetételt helyezve előtérbe. Végigköveti a történeti folyamatokat, és arra a következtetésre jut, hogy a Tövishát északi peremvidékének településeire jellemző magyar-román összetétel a 18. század első felében végbement újratelepítési folyamatok során alakult ki, majd bizonyítja, hogy ezek az arányok azóta nem változtak lényegesen, így stabil etnikai együttről beszélhetünk. Ez a statisztikailag adatolt történeti alapozás szükséges az új elméleti keret felépítéséhez. Második írásában már ezzel foglalkozik, és az etnikai együttről való elméletnek végiggondolása és adaptálása a tövisháti településekre kerül a fókuszba. Bemutatva és mérlegelve a formalista-fizikalista egyensúlyelmélet alkalmazhatóságát, új kérdést fogalmaz meg: Mi az oka annak, hogy a várakozásokkal szemben inkább egyensúly alakult ki, mintsem hasonulás? Majd a szituatív kulturális kvalitásként felfogott egyensúlyhelyzetet is beemelve az értelmezésbe, megállapítja, hogy „meghökkenítő lokális változékonyság” figyelhető meg a térségben, és a „hasonló etnikai egyensúlyi helyzet a nevezett falvak esetében eltérő szituatív kulturális gyakorlatok és szabályok rendszereként érthető meg” (71.). Hangsúlyozza, hogy az egyensúly korántsem statikus, sokkal inkább a kölcsönös és dinamikus egymáshatás eredménye, ami bármikor akár ki is billentheti az együttműködési stratégiákat az egyensúlyi állapotból. Válasza a „miért?”-ekre végső következtetésében fogalmazódik meg: „A szilágysági Tövisháton végzett kutatások tapasztalatai azt tükrözik, hogy a hosszú távú etnikai együttműködési egyensúlyhelyzetként leírt szituáció ott gyökeresedhet meg, ahol a kooperáció kölcsönös egzisztenciális előnyei a »másik« sajtószerűségének elfogadásából automatikusan következő gyakorlati értékkel jár és ez a

felek részéről felismerésre kerül.” (98.) Sajnálatos módon, a tanulmány – úgy tűnik – első sorban a közösség magyar lakosainak perspektíváját mutatja be, és az interjúalanyok is főként a magyarok közül kerültek ki, holott az egyensúlyi mechanizmusok valóságos megértéséhez szükségszerű lenne a román lakosság értelmezői horizontjának, identitáselemeinek, normarendszerének, értékrendjének megismerésére belső nézőpontból is.

Kotics József az etnikailag eltérő megélhetési stratégiákat helyezi tanulmánya központjába, melynek bemutatása során folyamatosan reflektál a kognitív struktúrákra (értékrend, egymásról formált kép, narrációs gyakorlatok) is. Meglátása szerint a lokális együttműködési modellt három összetevő befolyásolja: a kisebbség–többség reláció, az együtt élő etnikumok térbeli szegregációja, valamint az eltérő felekezethez tartozás egyértelműen etnikai jellege. A szerző nehezen és későn érkezik el a vizsgált terephez. Írásának több mint felét az Erdélyre és Romániára vonatkozó általános elemzés teszi ki. Érdekes és értékes elemzés a visszaparasztsodás kérdése Magyarország és Románia összehasonlításában, de hiányérzetet kelt az olvasóban, aki kissé aránytalannak tarthatja az általános és a terepre vonatkozó elemzés egyensúlyának eltalálását. Amint a szerző elérkezik a tövisháti falvak megélhetési stratégiáinak elemzéséhez, következetes és átfogó bemutatását nyújtja a magyar és román etnikumok gyakorlatainak és a divergenciáknak. Az értelmezésnek köszönhetően megtudhatjuk, hogy a két etnikum gazdasági modellkövetésében nem mutatkoznak eltérések, azonban a megélhetési stratégiák vonatkozásában már nagyfokú különbségek észlelhetők.

Bán András tollából vizuális antropológiai elemzést ismerhetünk meg. Stílusá eltér

az előző tanulmányoktól, itt inkább pedagógiai hangvételű vonalvezetésnek lehetünk a tanúi, sok utalással a diákok munkájára és ennek a munkának a szakmai instruálására. Az épített környezet, a szimbólumformálás és a tárgye gyüttések perspektívájából generációs vizsgálatot végez. Gagy József-re hivatkozva két csoportot különít el és mutat be: egyiknek még volt köze a tárgyak megformálásához, ismeri jelentésüket, emlékszik helyi értékeikre; a másik számára a tárgyak személyessége már ismeretlen, őket az örökségesítés és a turizmus foglalkoztatja. Az interjúk és a gazdag fotóanyag vizsgálatának elvégzésével ezzel a következtetéssel zárja tanulmányát: „A tárgyak rendje kulturálisan előállított, a változásokra reagálva újra- és újraszerveződő, a hagyományt és etnikumot folyamatosan újraértelmező.” (168.)

Dallos Csaba a dokumentumfilm lehetőségeit keresi és értelmezi a szilágysági terep megmutatásában. A tövisháti munka során a kamera segítségével elsősorban az etnikai együttélés színtereit igyekeztek feltárni, illetve olyan szituációkat hoztak létre, melyekben az értéknylvánítások, az egyéni és csoportpreferenciák egymásra reflektálódva tárulkozhattak fel. A filmkészítés során megfigyelhetővé váltak a saját kultúrán belüli kategóriarendszerek, valamint a kifelé irányuló interpretáció, azaz: mit tartanak fontosnak kifelé is kommunikálni? Sok filmtörténeti párhuzamot behozva elmélkedik az elbeszélés-tér reprezentációjáról és a dokumentumfilm elbeszélés-világáról, melyeket a tövisháti terepen gyűjtött példákkal illusztrál a szerző.

A kötet második egységét négy esettanulmány alkotja, melyeket a kutatásban résztvevő diákok írtak. Örömmel üdvözlendő, hogy a közös munka eredményeként a kutatócsoport néhány tagjának írása beválogatásra

került a publikált tanulmányok sorába, ami szakmai fejlődésük jelentős állomása lehet.

Keresztury Ágnes Bősháza kapcsán kutatói kérdésként azt veti fel: miért kisebb a migrációs potenciál a magyar kisebbségben, miközben a falu román családjai intenzíven részt vesznek a külföldi munkavállalásban. A választ az értékrend, a tanulás stratégiája és a rokonsági háló lokális jellegének térfelén találja.

Osgyáni-Kovács Kitti Völcsököt választotta terepéül, és a közösségi életet vizsgálta. Annak megértését tűzi ki célul, hogy a helyi társadalom miként képez a mindennapi életgyakorlatban funkcionális rendszert. Meredek következtetésre jut, amikor azt állítja, hogy Völcsökön nincs közösségi élet. Az idézetek és az értelmezés olvasása során inkább az látszik, hogy az az ideálmodell nem működik, ami a helyiek vágyaiban megfogalmazódik a „közösségi élet” címke alatt. Javasolom a szerzőnek, hogy a fesztív eseményeken túl a mindennapi gyakorlatot, az informális kapcsolat-hálókat, a hétköznapi kommunikációs csatornákat és közösségképző erejét is vizsgálja.

Mészáros-Nagy Éva egy monói fiatalasszony elbeszelt önazonosságát és narratív szövegszerkesztési elveit tanulmányozza. Olyan alanyt választott, aki életvezetési gyakorlatának bizonyos partikuláris területein a lázadó, normaszegő nőt reprezentálja, miközben mindennapi kulturális praxisában normakövető. Az elemzés tehát feltárja a lokális sajátos, tradicionális női szerepeket és tevékenységmintázatokat, illetve a társadalmi normák diszkontinuus, heterogén vonásait is.

Ujhelyi Anna ismét Bősháza felé irányítja az olvasó figyelmét. Ez az írás zárja a tanulmányok sorát, és meglepetésszerűen ellenpontozza a kötetet megalapozó elméleti keretet, ugyanis asszimilációs és akkulturációs mechanizmusok vizsgálatára vállalkozik, bár Biczó

Gábor alaphipotézise szerint ez a paradigma nem alkalmas Tövishát megértésére. A szerző vizsgálata fókuszába a nyelvet, a nyelvhasználatot, a vallást és az életmódot helyezi.

Végül Szilágyi Péter dokumentumfilmjét veheti kezébe az olvasó, melynek címe: *Elkacagott világ*. A női portréfilm során nemcsak egy monói női életút mutatkozik meg széles rokonsági és lokális kapcsolathálóba való beágyazottságával, hanem az etnikai viszonyok és törésvonalak is feltárulkoznak, ami által szervesen illeszkedik a kötet koncepciójához.

Összegzésképpen elmondható, hogy a kötet elméleti újítással és egy kevésbé ismert

terep feltárásával járul hozzá nemcsak a néprajztudomány, hanem a társadalomtudományok gazdagításához. Ajánlom azoknak, akik multietnikai közösségek elemzése iránt érdeklődnek, illetve azoknak, akik a Szilágyságot szeretnék megismerni. (*Biczó Gábor – Kotics József szerkesztők: „Mevagyunk mi egymás mellett...” Magyar–román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton. Miskolc: Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet, 2013, 312 p.*)

Turai Tünde

tudományos főmunkatárs, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet

„Nagyító üveghez kell folyamodni”

A magyarországi mikrobiológia kezdetei

Ez év júliusának közepén elektronikus üzenetet kaptam Ralovich Béla doktortól, melyben felkért újabb kéziratának sürgős átnézésére. Tudtam, hogy dolgozik annak a 2011-ben megjelent könyvének a folytatásán, melyben – részben a Magyar Mikrobiológiai Társaság prominens tagjainak közreműködésével – mikrobiológia-történeti adatokat közölt, és feszes munkatempóját ismerve voltaképpen nem is ért váratlanul, hogy három-négynapos határidőt szabott a mű kommentálására. Mivel az első kötetben csaknem kizárólag a tárgy oktatására koncentrált, gyanútlanul feltételeztem, hogy a frissen elkészült anyagban elsősorban kutatástörténettel foglalkozik. Nem teljesen így történt. Más helyzettel szembesültem, ahogy arra az üzenete is finoman figyelmeztetett: „a téma, mint látni fogod, egy kicsit meglepő lesz”, írta. Dr. Ralovich Béla könyve a Magyar Tudományos

Akadémia támogatásával készült. Bár a szerző „reményei szerint” elsősorban a magyarországi mikrobiológiai kutatásokról kívánt beszámolni egyes oktatási kérdések érintése mellett, a kötet elsősorban a magyarországi mikrobiológiai kutatásokat megalapozó intézményrendszerek kialakulásával, valamint e kutatások gondolati, illetve gyakorlati hátterével, előfeltételeivel kapcsolatos adatokat tárgyalja 1850-ig, és csak kisebb teret szentel a tényleges tudományos kutatások, az első Magyarországon végzett mikrobiológiai kísérletek leírásának. Utólag belegondolva, ez nem meglepő, hiszen a kezdeti kutatásokat csak kevés forrás dokumentálja. A szerző az első kötetben követett módszernek megfelelően kronológiai sorrendben taglalja az egymással nem szűkszerűen összefüggő eseményeket. Külön figyelmet szentel azoknak az eszközöknek (nagyítólencse, mikroszkóp) a megjelenésére és elterjedésére, amelyek lehetővé tették a mikrobiológiai diagnosztikát és kutatásokat, továbbá azokra az intézkedésekre, amelyek a védőoltások meghonosítására irányultak az orvosi és az állatjárványtani gyakorlatban még a kórokozó mikroorganizmusok felfedezése